CZU:81’22:81’367
https://doi.org/10.52505/1857-4300.2025.1(324).05

# Transpoziția – mecanism de interacțiune între semantică și sintaxă

**Ion BĂRBUȚĂ**

Doctor în filologie, conferențiar cercetător
E-mail: ion.barbuta@sti.usm.md
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2649-8276
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

# Transposition – a Mechanism of Interaction between Semantics and Syntax

**Abstract**

The article examines the relationship between the meanings of words and their syntactic functions, extending the analysis to the interaction between lexicon and syntax. This relationship is essential for sentence organization: lexical semantics determines the syntactic functions of words, while syntax regulates their integration into a coherent utterance. The interdependence between semantics and syntax not only ensures the grammatical correctness of the sentence but also facilitates its precise interpretation. The study aims to describe the complex mechanism of interaction between a word as a part of speech and as a part of a sentence, highlighting how semantics and syntactic functions contribute to the construction and comprehension of utterances.

**Keywords:** transposition, translative, semantics, syntax, part of speech, part of sentence, substantivization, adjectivization, adverbialization.

**Rezumat**

Articolul examinează relația dintre sensul cuvintelor și funcțiile lor sintactice, extinzând analiza la interacțiunea dintre lexic și sintaxă. Această relație este esențială pentru organizarea enunțurilor: semantica lexicală determină funcțiile sintactice ale cuvintelor, în timp ce sintaxa reglementează integrarea acestora într-un enunț coerent. Interdependența dintre semantică și sintaxă nu doar că asigură corectitudinea gramaticală a enunțului, ci facilitează și interpretarea acestuia. Studiul își propune să descrie mecanismul complex al interacțiunii dintre cuvântul ca parte de vorbire și cuvântul ca parte de propoziție, evidențiind modul în care semantica și funcțiile sintactice contribuie la construcția și înțelegerea enunțurilor.

**Cuvinte-cheie:** transpoziție, translativ, semantică, sintaxă, parte de vorbire, parte de propoziție, substantivizare, adjectivizare, adverbializare.

Interdependența dintre semantica și sintaxa cuvintelor se manifestă în procesul comunicării prin interacțiunea unităților lexicale care formează enunțul. Sensul

lexical al cuvintelor se actualizează în cadrul enunțului, iar corelația dintre acestea determină structura lui semantico-sintactică. Prin urmare, analiza interacțiunii dintre semantică și sintaxă trebuie să scoată în evidență, pe de o parte, aportul fiecărei părți de vorbire la construirea enunțurilor și, pe de altă parte, influența pe care structura sintactică o exercită asupra sensului cuvintelor. Înțelegerea acestor relații este importantă pentru a analiza modul în care cuvintele, prin poziția și rolul lor în enunț, contribuie la construirea sensului global al mesajului.

Studiul relației dintre sensul cuvintelor și funcțiile lor sintactice necesită examinarea atât a specificului lor funcțional-semantic, cât și a interacțiunii dintre acestea. Astfel, proprietățile categorial-semantice ale cuvintelor și organizarea logico-sintactică a enunțului sunt esențiale pentru înțelegerea modului în care construcțiile sintactice generează sens.

**Dualitatea cuvântului: între unitate nominativă și element constitutiv al enunțului**. Fiecare cuvânt dispune de un set specific de trăsături semantice, care influențează direct comportamentul său morfosintactic, determinându-i poziția și funcția în enunț. Studiul relației dintre semantică și sintaxă vizează examinarea raportului dintre statutul cuvântului ca parte de vorbire și funcționarea lui ca parte de propoziție. Analizând interdependența dintre părțile de vorbire și părțile de propoziție, este esențial de reținut că nu avem de-a face cu două entități distincte, ci cu două dimensiuni ale aceleiași unități lexicale: dimensiunea categorial-semantică și cea funcțională. Acestea pot fi relevate prin modul în care cuvintele se manifestă în limbaj.

1. Cuvântul ca unitate nominativă. În această ipostază, cuvintele servesc drept reprezentări lingvistice ale unor elemente din realitate, desemnând lucruri, ființe, însușiri, acțiuni sau circumstanțe. De exemplu, substantivele *pisică* și *șoarece* reprezintă unități nominative, ce denumesc elemente specifice ale realității, iar verbul *a prinde* desemnează un proces.

2. Cuvântul ca element al enunțului. În aceste condiții, cuvintele dobândesc un rol funcțional, reflectând statutul și relațiile elementelor implicate în evenimentul descris de enunț. Acestea comunică o informație mai amplă, indicând cine realizează acțiunea, ce acțiune are loc, asupra cui se exercită, precum și modul desfășurării acțiunii sau circumstanțele (*cum*, *unde*, *când*). De exemplu, în enunțul *Pisica prinde șoareci*., cuvântul *pisica* are funcția de subiect, desemnând autorul acțiunii, cuvântul *prinde* îndeplinește rolul de predicat, exprimând acțiunea atribuită subiectului, iar cuvântul *șoareci* are funcția de complement direct, indicând participantul la eveniment asupra căruia se exercită acțiunea.

Prin urmare, același cuvânt poate fi perceput, pe de o parte, ca unitate nominativă (parte de vorbire) și, pe de alta, ca unitate sintactică (parte de propoziție). Dubla ipostază a cuvintelor evidențiază faptul că un cuvânt nu doar denumește elemente aparte ale realității, ci și descrie modul în care acestea se integrează în evenimentul

desemnat prin enunț, dualitate fundamentală pentru înțelegerea statutului cuvintelor în limbă și a rolului lor în structura enunțului.

**Cuvântul ca unitate nominativă**. Cuvintele au în primul rând rolul de a desemna elementele realității. Fiecare cuvânt este definit printr-un sens care derivă din procesul denominației. Sensul cuvântului este explicat, în general, prin două perspective complementare: pe de o parte, prin raportarea unității lexicale la referentul său, iar pe de altă parte, prin categoriile conceptuale care organizează și structurează entitățile realității în sistemul limbii. Aceste categorii conceptuale reflectă capacitatea umană de a încadra elementele lumii înconjurătoare în clase distincte.

Astfel, în conținutul semantic al unui cuvânt se pot distinge două straturi de semnificație: sensul referențial (denotativ), care reflectă raportarea directă la referent, și sensul categorial, ce reprezintă modul de conceptualizare semantică a referentului și servește ca bază pentru integrarea acestuia într-o categorie conceptuală mai largă.

Sensul referențial constituie nucleul semantic al cuvântului, reprezentând o descriere calitativă, cantitativă și relațională a referentului. În același timp, sensul categorial, de natură conceptuală, reflectă modul în care realitatea este structurată prin limbaj, oferind un cadru de interpretare și utilizare a cuvintelor. Sensul categorial, văzut ca o formă de organizare a realității extralingvistice, constituie conținutul comun al cuvintelor din aceeași clasă lexicală. Prin intermediul acestui sens general, cuvintele se specializează în desemnarea unor aspecte particulare ale realității.

Cele patru părți de vorbire fundamentale – substantivul, adjectivul, verbul și adverbul – sunt definite prin componente categoriale distincte. Astfel, în funcție de sensul lexical general, se pot delimita următoarele clase de cuvinte:

– substantivul; se definește prin sensul general „obiect”: *băiat*, *floare*, *carte*;

– adjectivul; se caracterizează prin sensul „însușire”: *alb*, *înalt*, *frumos*, *rece*;

– verbul; denumește acțiuni, deveniri sau stări, prezentându-le ca „procese” desfășurate în timp: *a se dezvolta*, *a lucra*, *a merge*, *a scrie*;

– adverbul; desemnează „modul de desfășurare a acțiunii sau circumstanțele (locul sau timpul) în care aceasta are loc”: *bine*, *încet*, *repede*, *afară*, *ieri*.

**Cuvântul ca element constitutiv al enunțului**. În procesul comunicării, cuvântul, unitate de nivel inferior, se integrează într-o unitate de nivel superior: enunțul. Cuvintele aparținând celor patru părți de vorbire cardinale, caracterizate prin autonomie semantică și sintactică, joacă un rol central în structura enunțului. Autonomia semantică presupune că fiecare parte de vorbire are un sens propriu, determinat atât de tipul de referent desemnat, cât și de sensul categorial specific. Autonomia sintactică, pe de altă parte, se referă la

capacitatea cuvântului de a funcționa ca element al enunțului, stabilind anumite relații cu alte părți de propoziție.

Spre deosebire de gramaticile tradiționale, gramaticile de orientare funcțională distribuie funcțiile sintactice ale cuvintelor pe mai multe niveluri (Feuillard 2012, p. 39-40). În analiza de față vom lua în considerare următoarele două niveluri de stratificare informaţională a enunțului: structura referențială și structura predicativă.

Primul nivel al structurii semantico-sintactice a enunțului, denumit structura referențială, cuprinde informații despre componența și organizarea evenimentului desemnat de enunț. Acest nivel include următoarele elemente:

– actanții, care reprezintă participanții implicați în desfășurarea evenimentului (de exemplu, agentul, pacientul, instrumentul etc.);

– predicatul semantic, ce desemnează acțiunile, stările sau relațiile și constituie elementul central al fiecărui eveniment;

– circumstanțele, ce precizează condițiile în care se produce evenimentul.

La nivelul expresiei, structura referențială a enunțului este reprezentată prin grupul verbal, care are un rol central în organizarea acestei unități comunicative. În cadrul grupului verbal, procesul (acțiunea, devenirea sau starea) exprimat de nucleul grupului este pus în relație cu actanții și cu circumstanțele. Astfel, grupul verbal prezintă o structură specifică: actant – predicat semantic – circumstanță. Predicatul semantic este elementul esențial pentru stabilirea sensului global al enunțului, întrucât reglează relațiile dintre proces și celelalte componente ale evenimentului descris în enunț. În consecință, funcțiile sintactice ale celorlalte elemente sunt definite în raport cu centrul grupului verbal.

De exemplu, în enunțul *Bunica spune*., predicatul *spune* este asociat unui singur actant cu rol de agent, *bunica*. Însă enunțul poate fi extins prin adăugarea altor actanți cu rol de obiect direct sau indirect, precum și a unor circumstanțe: *Bunica le spune seara nepoților o poveste*.

O altă componentă a enunțului, delimitată la nivelul structurii referențiale, este grupul nominal. Constituit dintr-un substantiv (sau un substitut al acestuia) și eventuale atribute, grupul nominal descrie relația dintre un obiect și însuşirea lui. În felul acesta, grupul nominal are rolul de a furniza contextul necesar pentru identificarea referentului la care se referă centrul de grup, sporind astfel claritatea și specificitatea mesajului comunicat.

Al doilea nivel al structurii semantico-sintactice a enunțului este reprezentat de structura predicativă. La acest nivel, informația codificată prin elementele structurii referențiale este organizată conform structurii binare a judecății, evidențiindu-se un punct de plecare, subiectul (obiectul despre care se comunică în enunț) și un punct de sosire, predicatul (informația comunicată despre subiect). Formularea și transmiterea unui enunț implică, așadar, atribuirea unei trăsături subiectului prin intermediul predicatului. Enunțul, ca unitate fundamentală a comunicării, este astfel

structurat în jurul relației logice dintre obiectul comunicării și informația transmisă despre acesta.

Din descrierea de mai sus, putem formula concluzia că enunțul reprezintă un sistem semantico-sintactic structurat pe două niveluri: unul de natură referențială și unul conceptual. În aceste condiții, enunțul poate fi descris atât în termenii unei acțiuni cu rolurile semantice și circumstanțele asociate, cât și în funcție de relația stabilită între obiectul comunicării și caracteristica ce i se atribuie, adică între cele două elemente fundamentale – subiectul și predicatul.

Structura semantico-sintactică a enunțului se construiește prin intermediul unităților lexicale interconectate prin relații sintactice precise. În acest context, lexemele, ca elemente componente ale enunțului, se remarcă prin valori funcționale, ce reflectă cele două niveluri ale structurii enunțiative. Dintr-o perspectivă sintetică, aceste valori funcționale pot fi grupate în patru categorii principale: funcții actanțiale (inclusiv subiectul și complementele necircumstanțiale), funcția atributivă, funcția predicativă și funcțiile circumstanțiale (corespunzătoare complementelor circumstanțiale).

**Interdependența dintre sensul lexical și funcția sintactică a unui cuvânt** se manifestă, în general, printr-un raport bidirecțional: pe de o parte, sensul lexical determină funcția sintactică, iar pe de altă parte, în anumite contexte, funcțiile sintactice pot influența structura semantică a cuvântului, generând, de regulă, modificări la nivelul sensului categorial.

Ambele componente ale structurii semantice a cuvintelor – sensul categorial și sensul referențial – sunt importante pentru funcționarea acestora în enunț. Totuși, sensul categorial (sensul lexical general) joacă un rol esențial, acționând ca un liant între semantica unităților lexicale și structura sintactică.

În mod obișnuit, un cuvânt funcționează în concordanță cu sensul său categorial. Natura categorial-semantică a fiecărei clase de cuvinte determină funcțiile sintactice pe care acestea le pot îndeplini într-un enunț. Așa cum remarcă Eugen Coșeriu, „determinarea categorială implică întotdeauna o orientare înspre anumite funcții specifice în structurarea gramaticală” (1994-1995, p. 45). Astfel, celor patru sensuri categoriale de bază le corespund patru funcții sintactice prototipice, ilustrând în mod clar interdependența dintre sensul lexical și comportamentul sintactic al cuvintelor. Această relație de interdependență se concretizează în modul următor:

– substantivele, care desemnează entități, persoane sau lucruri, identifică participanții la evenimentul descris de enunț, fiind astfel asociate cu funcții actanțiale, precum subiectul sau complementul necircumstanțial. În aceste funcții substantivul își actualizează potențialul său referențial.

– verbele, care exprimă procese (adică acțiuni, deveniri sau stări), ocupă, de obicei, poziția predicatului, atribuind o caracteristică subiectului. Prin urmare,

funcția predicativă a verbelor este direct justificată de semnificația lor descriptivă: caracteristică dinamică a obiectului.

– adjectivele, care desemnează însușiri, proprietăți statice ale obiectelor, sunt dependente gramatical de substantive pe lângă care funcționează în calitate de atribute.

– adverbele, care exprimă modul, timpul sau locul desfășurării acțiunii, se subordonează verbului predicat, având funcția de complement circumstanțial.

După cum se poate observa, utilizarea cuvintelor din cele patru părți de vorbire în funcțiile corespunzătoare nu este întâmplătoare. Aceste funcții reflectă utilizările tipice sau obișnuite ale cuvintelor ca părți de vorbire. Conținutul semantic determină specializarea lor pentru anumite funcții sintactice. Fiecare cuvânt își îndeplinește rolul principal în concordanță cu sensul său categorial, așa cum remarcă Charles Bally, „valoarea cuvântului este inseparabilă de funcția sa" (1944, p. 114). Aceeași idee este susținută de Jerzy Kuryłowicz, care afirmă: „cuvintele posedă o funcție sintactică primară în virtutea sensului lor lexical" (1973, p. 43).

Concordanța clară dintre sensul categorial al cuvântului și funcția lui sintactică nu exclude posibilitatea ca acesta să îndeplinească funcții sintactice străine specificului lui semantic. Cele patru părți de vorbire cu autonomie semantică (substantive, verbe, adjective și adverbe) pot avea atât funcții sintactice care corespund specificului lor categorial, cât și funcții specifice altor părți de vorbire. De exemplu: substantivul poate îndeplini funcții caracteristice adjectivului, verbului sau adverbului, cum ar fi atribut, nume predicativ sau complement circumstanțial. Adjectivul poate îndeplini o funcție actanțială, predicativă sau circumstanțială. Verbul poate funcționa ca actant, atribut sau chiar complement circumstanțial. Adverbul poate apărea în poziție actanțială, atributivă sau predicativă.

Această flexibilitate subliniază dinamismul limbajului, ceea ce înseamnă că sensul lexical permite cuvintelor să fie utilizate în contexte variate, depășind limitele impuse de specificul lor categorial. Din această perspectivă, se pot identifica două tipuri de utilizare:

a) Folosirea cuvântului cu o funcție sintactică primară, prototipică. În acest caz, se observă o concordanță naturală între sensul categorial al cuvântului și funcția lui sintactică. De exemplu, un verb precum *a merge*, utilizat în funcția sa prototipică de predicat, păstrează o legătură evidentă între sensul său categorial (acțiune) și funcția sintactică (predicat);

b) Folosirea unui cuvânt într-o funcție sintactică secundară. Aceasta reprezintă o abatere de la paralelismul tradițional dintre sensul lexical și funcția sintactică. În astfel de cazuri, discrepanța dintre sensul cuvântului și rolul său în enunț determină ajustări în structura semantică. Această neconcordanță este compensată printr-un proces gramatical complex, care implică adaptarea

sensului cuvântului la noua funcție sintactică, printr-o reconceptualizare a statutului său categorial și funcțional.

În lingvistică, acest fenomen este cunoscut sub diverse denumiri, precum *transpoziție, conversiune, derivare sintactică, transfer categorial* sau *recategorizare funcțional-semantică*. Deși acești termeni se referă la aspecte similare, prezintă diferențe semnificative în ce privește atât conținutul, cât și aria lor de aplicare. În lucrarea de față, este adoptat termenul *transpoziție* pentru a desemna întregul spectru de fenomene asociate utilizării cuvintelor în funcții sintactice secundare.

**Tipuri de transpoziție.** Lingviștii au propus mai multe tipologii pentru a reflecta complexitatea proceselor asociate schimbării funcțiilor sintactice ale cuvintelor, adică a situațiilor în care acestea ocupă poziții sintactice diferite de cele obișnuite. În literatura de specialitate, aceste distincții sunt formulate, în principal, pe baza modificărilor semantice și funcționale implicate. În cele ce urmează, prezentăm două dintre cele mai cunoscute tipologii (Curea 2014, p. 17; Curea 2015, p. 208).

Astfel, Ch. Bally propune o delimitare între două tipuri principale: transpoziția semantică (se referă la schimbarea categoriei gramaticale a unei unități lexicale, concomitent cu modificarea sensului său lexical) și transpoziția funcțională (desemnează schimbarea funcției sintactice, cu menținerea sensului lexical neschimbat) (1944, p. 116).

Pe de altă parte, J. Kuryłowicz utilizează o terminologie diferită pentru a descrie fenomene similare: derivarea lexicală (presupune o schimbare semnificativă a sensului cuvântului odată cu trecerea acestuia de la o clasă morfologică la alta) și derivarea sintactică (implică o schimbare funcțională, fără a afecta sensul lexical al cuvântului) (1973, p. 45).

Înainte de a analiza principalele tipuri de transpoziție, delimitate pe baza materialului lingvistic examinat, este necesar să clarificăm sensul acestui termen. În general, transpoziția este definită ca un proces lingvistic prin care o unitate lexicală își schimbă categoria gramaticală fără a suferi modificări morfologice, această transformare fiind determinată de schimbarea funcției sintactice a cuvântului (DSL, p. 143). Un studiu amplu asupra fenomenului conversiunii din această perspectivă se regăsește în lucrarea lingvistului Teodor Cotelnic (1980).

Fenomenul transpoziției implică, în mod obișnuit, interacțiunea a trei aspecte esențiale: sensul lexical (care poate rămâne neschimbat sau poate suferi modificări), funcția sintactică (reflectând schimbarea rolului gramatical al cuvântului în enunț) și structura morfologică a acestuia. De obicei, transpoziția este asociată cu schimbări ale funcției sintactice, menținând însă forma de bază a cuvântului. În analiza de față includem și cazurile în care modificarea funcției sintactice este însoțită de transformări formale ale cuvântului, realizate inclusiv prin mijloace derivative

(Terțea 2017, p. 83). Astfel, conceptul de transpoziție este abordat aici într-un sens extins, cuprinzând și aceste situații complexe.

Studiul își fixează în continuare două obiective principale: să examineze mecanismul care stă la baza proceselor de transpoziție și să descrie succint sistemul de mărci care asigură corelația sens categorial – funcție sintactică.

După natura schimbărilor de ordin funcțional-semantic produse atunci când cuvântul este utilizat cu o funcție care nu corespunde specificului său categorial, pot fi identificate următoarele forme concrete de transpoziție: transpoziția semantică, transpoziția funcțional-semantică și transpoziția funcțional-sintactică.

**1. Transpoziția semantică** reprezintă procesul prin care un cuvânt își schimbă clasa lexico-gramaticală, ca urmare a unor modificări semantice semnificative, determinate de adaptarea la o funcție sintactică străină specificului său. Acest proces influențează atât sensul categorial al cuvântului, cât și sensul lui referențial. Întrucât transpoziția duce la formarea unor cuvinte noi, cu sensuri distincte față de cele ale cuvântului de origine, acestea sunt cunoscute sub denumirea de derivate lexicale.

În limba română, transpoziția semantică se manifestă în principal prin substantivizare, un procedeu extrem de productiv, prin care alte părți de vorbire – precum adjectivele, verbele sau adverbele – sunt transformate în substantive. Albert Sechehaye subliniază amploarea acestui fenomen în limbaj, formulând o regulă fundamentală a transpoziției: orice noțiune, indiferent de natura sa, poate fi încadrată în categoria de entitate sau obiect (1950, p. 103).

Adjectivele sunt, de cele mai multe ori, categoria supusă substantivizării. Un exemplu elocvent este transformarea adjectivului (*sărac*) în substantiv (*săracul*). Ca substantiv, cuvântul dobândește o valoare semantică distinctă: nu mai desemnează o calitate, ci devine un nume atribuit unei persoane caracterizate prin această trăsătură. În acest context, adjectivul nu mai funcționează ca determinativ al unui substantiv, ci ca substantiv propriu-zis, îndeplinind în enunț funcții actanțiale (subiect, complement necircumstanțial).

Transpoziția semantică a adjectivului este favorizată de contexte eliptice, în care substantivul determinat lipsește, iar adjectivul preia sensul întregii construcții. Exemple precum *bogatul*, *leneșul*, *tânărul*, *zgârcitul* ilustrează cum adjectivul substantivizat dobândește sensul de „purtător al unei însușiri”, parafrazabil printr-o propoziție relativă „cel care se caracterizează prin însușirea de a fi …”. Astfel, de exemplu, cuvântul *bogatul* desemnează o persoană caracterizată de bogăție, iar cuvântul *zgârcitul* – o persoană definită de zgârcenie.

Prin transpoziție semantică, pot deveni substantive și formele verbale nepredicative precum participiul, infinitivul și, mai rar, gerunziul.

Participiul substantivizat desemnează persoane sau lucruri prin prisma unei acțiuni realizate sau suferite. Exemple frecvente includ: *alesul*, *asupritul*, *condamnatul*, *nedreptățitul*, *păcălitul*. De cele mai multe ori, acest tip de participiu

indică pacientul unei acțiuni, sens ce poate fi parafrazat printr-o propoziție relativă, de tipul „cel care a suferit o acțiune” sau „cel care se află într-o anumită stare”. De exemplu, *alesul* are sensul „cel care a fost ales”, *arestatul* înseamnă „cel care se află în stare de arest”, iar *condamnatul* se referă la „persoana asupra căreia s-a pronunțat o sentință”. În anumite cazuri, participiul substantivizat desemnează agentul acțiunii, fiind interpretat ca „cel care a efectuat o acțiune”. Astfel, exemple precum *îndrăgostitul, rătăcitul* ilustrează sensul de agent al acțiunii.

Infinitivul lung prin transpoziție semantică devine substantiv, generând termeni care desemnează diverse elemente din perspectiva rolului îndeplinit de acestea în contextul acțiunii corespunzătoare, precum și anumite circumstanțe ale acțiunii. Aceste unități pot denumi: agentul acțiunii (*conducerea*), obiectul acțiunii (*cercetare*, *clădire*, *denumire*, *mâncare*), instrumentul acțiunii (*felicitare*) sau locul acțiunii (*intrare*, *ieșire*, *parcare*).

Gerunziul substantivizat este extrem de rar, având utilizări limitate: *ieșindul*, *intrândul*.

Adverbele pot fi, de asemenea, transformate în substantive. De exemplu, *aproapele* desemnează o persoană apropiată, iar *dedesubtul* trece dincolo de simpla indicare a unei relații spațiale, definind locul situat într-o poziție inferioară.

Din perspectivă lingvistică, transpoziția semantică reprezintă procesul de condensare sintactică a unor structuri complexe (grup nominal, propoziție), acestea fiind reduse la unități lexicale simple. Unitățile rezultate reflectă o sintagmă bazată pe relația dintre un determinat și determinantul său: *om bolnav → bolnavul, om* (*care a fost*) *condamnat → condamnatul*. După cum vedem, substantivizarea se produce prin restrângerea grupului nominal, prin eliminarea determinatului, în timp ce determinantul preia informația semantică a centrului de grup.

Printre formele de transpoziție semantică se numără alte două subtipuri: adjectivizarea și adverbializarea substantivului.

Adjectivizarea substantivului este un proces cu frecvență relativ scăzută, exemplificat prin cuvinte precum (*ofensivă*) *fulger,* (*discuție*) *maraton,* (*un copil*) *minune*. În astfel de cazuri, substantivul dobândește o funcție adjectivală, exprimând o însușire ca urmare a unei restrângeri semantice (Sporiș 2010, p. 142). Prin acest proces, din întregul spectru semantic al substantivului de bază se selectează doar una sau câteva trăsături relevante pentru noul context.

Adjectivizarea substantivului implică nu doar o modificare a sensului categorial, ci și a celui referențial. De exemplu, în sintagma *întrebare capcană*, substantivul *capcană*, utilizat adjectival, nu mai desemnează un dispozitiv destinat prinderii animalelor, ci exprimă o calitate a întrebării, aceea de a fi înșelătoare sau menită să inducă în eroare. În acest context, funcția nominativă, specifică substantivului, este înlocuită cu o funcție calificativă, accentuând dimensiunea descriptivă a lexemului adjectivizat.

Adverbializarea substantivului prezintă asemănări cu adjectivizarea acestei părți de vorbire: (*a curge*) *gârlă,* (*a merge*) *strună*, (*a se îmbăta*) *tun*, (*a tremura*) *vargă.* Principala diferență dintre aceste două procese constă în natura termenului regent: în cazul adjectivizării, termenul regent este un substantiv, în timp ce, la adverbializare, acesta este un verb.

Transpoziția semantică reprezintă un mecanism important al limbii, extinzând resursele lexicale și îmbogățind posibilitățile ei expresive. Exemplele analizate demonstrează modul în care contextul și uzul facilitează aceste transpoziții, sporind flexibilitatea și complexitatea limbii române.

**2. Transpoziția funcțional-semantică** constă în trecerea unui cuvânt de la o parte de vorbire la alta, determinată de utilizarea lui într-o funcție sintactică secundară. În acest proces, cuvântul combină sensul referențial al părții de vorbire de bază cu sensul categorial al altei părți de vorbire. Astfel, rezultă o adaptare a cuvântului la trăsăturile clasei gramaticale, fără pierderea nucleului său semantic originar. Acest fenomen, cunoscut și sub denumirea de transpoziție cu transfer categorial, generează elemente denumite derivate sintactice.

Un exemplu relevant este adjectivul *verde*, care, în prezența unui determinant, cum ar fi în sintagma *verdele pădurii*, trece în clasa lexico-gramaticală a substantivului, dobândind sensul categorial obiect. Din perspectivă conceptuală, acest proces transformă însușirea exprimată de adjectiv într-o entitate autonomă. Astfel, cuvântul desemnează o însușire a pădurii prezentată ca un obiect distinct.

Un alt exemplu îl reprezintă adjectivul *frumos*, care, în enunțul *Afară e un timp frumos.*, își păstrează funcția primară de atribut. Totuși, când noțiunea de „frumos” devine obiect al comunicării, adjectivul se transformă într-un substantiv, așa cum observăm în următorul enunț:

*Frumosul din artă ne ajută să vedem lumea cu alți ochi.*

În acest caz, substantivul *frumosul* exprimă un concept abstract, caracterizat prin sensul categorial specific substantivului. Deși păstrează sensul referențial al adjectivului, cuvântul nou format adoptă integral funcțiile substantivului.

Un exemplu de transpoziție funcțional-semantică poate fi observat în cazul verbului *a merge*. Inițial, acesta desemnează o acțiune, însă, atunci când devine obiectul unei reflecții abstracte, este transpus în clasa substantivului:

*Mersul pe jos este benefic pentru sănătate.*

În toate aceste cazuri, unitatea lexicală preia funcția sintactică specifică substantivului, asumându-și trăsăturile morfosintactice caracteristice clasei lexico-gramaticale respective.

Așadar, transpoziția funcțional-semantică (însoțită de transfer categorial) presupune o transformare completă a sensului categorial al unui cuvânt, care dobândește trăsături specifice noii clase lexico-gramaticale în care este integrat. În acest proces, cuvântul utilizat într-o funcție sintactică secundară își schimbă

apartenența categorială, păstrându-și sensul referențial. În atare condiții, deși sensul referențial rămâne, în esență, neschimbat, este recontextualizat pentru a se adapta cerințelor structurii sintactice în care este integrat. Prin ajustarea statutului categorial este asigurată compatibilitatea dintre structura semantică a cuvântului și structura sintactică a enunțului, fără a fi compromis sensul referențial de bază.

Acest tip de transpoziție cuprinde mai multe procedee concrete, denumite în funcție de categoria lexico-gramaticală în care se încadrează cuvântul transpus: substantivizarea, adjectivizarea și adverbializarea.

**Substantivizarea** reprezintă o schimbare profundă la nivel categorial, prin care un cuvânt dobândește trăsături specifice substantivului, păstrând totuși o parte din identitatea semantică originară. Esența acestui proces constă în transformarea unei însușiri, a unei acțiuni sau, mai rar, a unei circumstanțe într-o entitate autonomă, care devine astfel obiect al gândirii. În cazul trecerii unui cuvânt în clasa substantivelor, se pot distinge mai multe tipuri de transfer categorial: însușire → obiect, acțiune → obiect, caracteristică a unei acțiuni sau circumstanță → obiect. Astfel, atunci când un cuvânt cu sensul de însușire, acțiune sau circumstanță apare într-o funcție specifică substantivului, acesta trebuie să includă în structura sa semantică o componentă obiectuală, adică un element care să evoce sensul de obiect. Lingviștii vorbesc în aceste cazuri despre nominalizarea calității, a procesului sau a unei circumstanţe (Brăguță 2023, p. 93).

Exemplele care urmează ilustrează aceste tipuri de transfer:

– substantivizarea adjectivului: *Un verde profund umplea pădurea. Ochii ei sunt ca albastrul cerului. Cu greu mi-am păstrat calmul*.

– substantivizarea formelor verbale de infinitiv lung: *arderea* (*combustibililor fosili*), *căderea* (*părului*), *mișcarea* (*planetelor*), *plecarea* (*păsărilor călătoare*), *topirea* (*zăpezii*) etc.

– substantivizarea verbului la supin: *adăpatul* (*cailor*), *alesul* (*grâului de neghină*), *aratul* (*de primăvară*), *cititul* (*cărților*), *culesul* (*merelor*), *spălatul* (*vaselor*), *statul* (*în picioare*) etc.

– substantivizarea adverbului: *Nu voi uita niciodată binele pe care mi l-ai făcut*. *Binele învinge răul*.

În legătură cu modalitățile de realizare a transpoziției prezentate mai sus, se impun câteva observații.

Substantivizarea în cazul transpoziției funcțional-semantice, la fel ca și în cel al transpoziției semantice, reprezintă un proces de condensare a lanțului sintagmatic. Aceasta simplifică structura inițială fără a afecta esența semantică. Conform mai multor cercetători, acest tip de substantivizare constă, în principal, în transformarea unei propoziții (grup predicativ) într-o unitate lexicală (substantiv) (Kuryłowicz 1973, p. 46; Moirand 1975, p. 41). Astfel, unitățile obținute sunt derivate sintactice interpretate, de regulă, ca reduceri ale:

– unei propoziții cu predicat explicit: *înălțimea muntelui ← muntele este înalt*; *adâncul oceanului ← oceanul este adânc*; *întârzierea pasagerilor ← pasagerii întârzie*; *mersul trenurilor ← trenurile merg*;

– unei propoziții relative: *iarbă înverzită ← iarbă care a înverzit / care este înverzită*; *casă arzândă ← casă care arde*.

În ce privește sensul, se poate observa că derivatele sintactice obținute prin substantivizare cu transfer categorial se disting printr-un sens general de obiect, care le permite să îndeplinească funcțiile sintactice specifice substantivului. Totuși, la nivel referențial, acestea exprimă fie însușiri, fie acțiuni. Astfel, adjectivele substantivizate, considerate abstracte ale calității, sunt definite prin sensul „însușirea de a fi …”. În mod similar, infinitivul lung și supinul substantivizate, care constituie postverbale abstracte, desemnează acțiunea, rezultatul acțiunii, starea sau evenimentul, fiind parafrazabile prin expresii precum „faptul de a …” sau „acțiunea de a …”.

Este important de subliniat că tipurile respective de substantivizare nu au aceeași productivitate. Unele dintre acestea sunt mai frecvente, având un caracter regulat, fiind considerate de lingviști drept substantivizări gramaticalizate, în timp ce altele sunt accidentale, adică extrem de puțin productive. Gabriela Pană Dindelegan include în prima categorie substantivizarea infinitivelor lungi, a participiilor și a adjectivelor (2003, p. 208). Pe de altă parte, generalizarea substantivizării formelor verbale de infinitiv lung a dus la integrarea acestora în procesul de derivare. Multe gramatici consideră că formele de infinitiv lung terminate în *-re* sunt derivate substantivale (Todi 2003, p. 2).

**Adjectivizarea** reprezintă procesul prin care alte părți de vorbire sunt transferate în clasa adjectivului, ca urmare a utilizării lor în funcții sintactice specifice acestei părți de vorbire. În funcție de natura morfologică a cuvântului care este supus transformării date, se pot distinge următoarele tipuri de adjectivizare:

– adjectivizarea participiului: (*om*) *băut*, (*carte*) *citită*, (*trandafir*) *înflorit*, (*cer*) *înnorat*, (*om*) *mâncat*, (*datorie*) *plătită*;

– adjectivizarea gerunziului: (*apă*) *clocotindă*, (*ruine*) *fumegânde*, (*mână*) *tremurândă.*

– adjectivizarea adverbului: (*un om*) *bine*, *așa* (*om*), *asemenea* (*întrebare*).

Se remarcă faptul că, prin transpoziția funcțional-semantică, se adjectivizează, în principal, părțile de vorbire care prezintă o semnificație apropiată de cea a adjectivului. Printre acestea se numără formele nepredicative ale verbului și adverbele, caracterizate prin sensul general de semn sau caracteristică. Participiile și gerunziile adjectivizate pot fi analizate și din perspectiva valorilor aspectual-temporale, precum și a sensului de diateză, reliefând astfel relația dintre acțiune și obiectul implicat. Participiile provenite de la verbe tranzitive au, de regulă, o valoare pasivă, asociată cu un aspect temporal de trecut sau prezent: (*uşă*) *închisă ← uşă*

*care este / a fost închisă*, dar (*pod*) *păzit* ← *pod care este păzit*. În același timp, participiile adjectivizate formate de la verbele intranzitive au sens activ, cum ar fi (*iarbă*) *înverzită* ← *iarbă care a înverzit*, (*liliac*) *înflorit* ← *liliac care a înflorit.* În schimb, gerunziul adjectivizat are, în general, o valoare activă, ilustrată de exemple precum (*rană*) *sângerândă* ← *rană care sângerează*.

**Adverbializarea** adjectivului: (*vorbește*) *clar*, (*gândește*) *limpede,* (*se comportă*) *aspru* (*cu copiii săi*)*;* (*scrie*) *frumos*, (*se îmbracă*) *elegant.*

**Adverbializarea** participiului: (*a vorbi*) *răspicat*, *lămurit*, *deschis.*

**3. Transpoziția funcțional-sintactică** desemnează utilizarea unui cuvânt într-o funcție sintactică atipică pentru clasa sa, fără a implica modificări semantice. În cadrul acestui proces, cuvântul își păstrează neschimbate atât sensul categorial, cât și sensul referențial. Cu alte cuvinte, deși este folosit într-o funcție sintactică secundară, cuvântul rămâne asociat clasei sale inițiale, fără a se transfera definitiv într-o altă clasă lexico-gramaticală.

Un exemplu relevant este atributul exprimat prin substantiv cu prepoziție în sintagma *casă de piatră*. Observăm că substantivul *piatră*, care desemnează un obiect concret, este utilizat pentru a caracteriza *casa*, îndeplinind astfel o funcție asociată adjectivului. În acest fel, cuvântul *piatră* dobândește un statut ambivalent, combinând trăsături care îl apropie de adjectiv fără ca el să-și piardă statutul de substantiv.

Un alt exemplu care să ilustreze acest tip de transpoziție este sintagma *cartea elevului*. Aici, cuvântul *elevului* prezintă o discrepanță între dimensiunea semantică și funcția sa sintactică. Semantic, cuvântul desemnează o persoană, deci are specificul unui substantiv. Totuși, din punct de vedere funcțional, apare ca determinant al unui substantiv, rol caracteristic în mod tradițional adjectivului.

O situație similară observăm și în cazul verbelor care îndeplinesc funcții sintactice ale altor părți de vorbire. De exemplu, în enunțul *A trăi este o artă*., verbul *a trăi* îndeplinește funcția de subiect, specifică substantivului. În sintagma *arta de a trăi*, același verb la infinitiv funcționează ca atribut, comportându-se asemănător unui adjectiv.

Trăsăturile transpoziției funcțional-sintactice, prezentate prin exemplele de mai sus, pot fi mai bine înțelese prin raportare la transpoziția funcțional-semantică. Diferența esențială dintre cele două tipuri de transpoziție constă în efectele pe care le au asupra cuvântului. Dacă transpoziția funcțional-semantică modifică sensul categorial al cuvântului, transpoziția funcțional-sintactică permite unui cuvânt utilizat într-o funcție sintactică secundară să-și păstreze sensul categorial primar, dobândind totodată o valoare semantică suplimentară, asociată unei alte categorii gramaticale. Acest fenomen este cunoscut sub numele de sincretism categorial.

Sincretismul categorial constă în integrarea, de către o unitate lexicală, a trăsăturilor caracteristice ambelor clase lexico-gramaticale implicate în

procesul de transpoziție. Rezultatul acestui proces este o unitate lingvistică cu un comportament dual, care îmbină simultan trăsăturile categoriei de bază cu cele ale categoriei secundare.

Un aspect important al transpoziției funcțional-sintactice este că utilizarea unui cuvânt cu funcție secundară este posibilă doar dacă aceasta este marcată prin anumite mijloace lingvistice. Aceste mărci ale transpoziției sunt cunoscute sub denumirea de *translative* (numite și *convertori* ori *transpozitori*). Exemple de asemenea mărci includ prepozițiile, anumite forme gramaticale ale cuvintelor (de exemplu, forma cazului genitiv a substantivului sau formele nepredicative ale verbului) și verbele copulative.

Transpoziția funcțional-sintactică cuprinde mai multe subtipuri, pentru care terminologia diferă de cea utilizată în alte tipuri de transpoziție. Acest fapt se explică prin natura procesului care afectează exclusiv statutul funcțional al cuvântului, fără a altera statutul lui categorial-semantic. În consecință, nu are loc o trecere definitivă a cuvântului într-o altă clasă gramaticală. De exemplu, nu putem vorbi despre substantivizare propriu-zisă, ci despre ceea ce se poate numi substantivizare sintactică. Pentru a distinge mai bine între substantivizarea lexicală (propriu-zisă) și cea sintactică, vom folosi termenii actanțializare, respectiv, atributivizare, predicativizare și circumstanțializare pentru a desemna principalele subtipuri ale transpoziției funcțional-sintactice.

**Actanțializarea** desemnează procesul prin care un cuvânt, deși are un conținut semantic care nu îl face potrivit pentru a funcționa ca actant, dobândește totuși acest statut. După cum se știe, actantul reprezintă un element ce îndeplinește, în cadrul enunțului, o funcție sintactică stabilită în relație cu verbul predicat, cum ar fi: subiect, complement direct, indirect, instrumental, de agent sau sociativ. În mod obișnuit, aceste funcții sunt caracteristice substantivului și substitutelor acestuia, fiind considerate prototipice pentru această clasă lexico-gramaticală. În cazul altor părți de vorbire, funcțiile actanțiale sunt nespecifice și secundare. Acestea pot ocupa astfel de poziții doar în anumite condiții, cum ar fi: adoptarea unor forme gramaticale specifice sau însoțirea de indici gramaticali suplimentari, care facilitează adaptarea la rolurile sintactice respective. Acești factori contribuie la asigurarea coerenței structurale și semantice a enunțului. Transpoziția prin actanțializare, cunoscută și sub denumirea de substantivizare sintactică, are o frecvență relativ redusă în limba română. Această particularitate poate fi explicată prin faptul că, de regulă, utilizarea altor părți de vorbire în poziție actanțială, în afara substantivului, se realizează prin procesul de substantivizare, adică printr-o transpoziție funcțional-semantică. Astfel, actanțializarea, ca subtip al transpoziției funcțional-sintactice, devine în mare parte redundantă. Totuși, este relevantă în cazul anumitor forme nepredicative ale verbului:

– infinitivul: a) cu funcție de subiect: *A trăi înseamnă a lupta. A spune e uşor, a face e greu*. și b) cu funcție de complement direct: *Copilul învaţă a citi*.

– supinul: a) cu funcție de subiect: *E important de ştiut. E greu de spus.*; *Nu mai e nimic de făcut*. și b) cu funcție de complement direct: *Au cerut de băut*.

Alte două forme nepredicative ale verbului pot apărea mult mai rar în poziție actanțială:

– gerunziul: a) cu funcție de subiect: *Se aude tunând*. și b) cu funcție de complement direct: *Auzea bătând în uşă*.

– participiul cu funcție de subiect (extrem de rar): *Merită încercat*.

Actanțializarea formelor verbale nu constituie un procedeu propriu-zis de formare a cuvintelor. Acest proces nu transformă formele verbale nepredicative în cuvinte noi, care să aparțină altor clase gramaticale. Rolul substantivizării sintactice este de a extinde sfera de utilizare a formelor verbale propriu-zise, sporind posibilitățile sintactice ale verbelor și conferind limbii o mai mare flexibilitate.

Formele nepredicative ale verbului sunt utilizate în poziții actanțiale ca rezultat al contragerii unor propoziții subordonate. Contragerea, denumită și reducere sau scurtare, constă în restrângerea și condensarea unei propoziții subordonate într-o parte de propoziție, conform principiului corespondenței dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție (Avram 2001, p. 453). În acest proces, structurile propoziționale sunt înlocuite cu unități reprezentând contrageri infinitivale, supinale, gerunziale sau participiale (Boștenaru 2018, p. 613). Este important de subliniat că această substituire nu afectează conținutul exprimat.

În lingvistică, formele verbale nepredicative sunt văzute ca elemente ce manifestă sincretism categorial, combinând trăsături ale verbului cu cele ale altor părți de vorbire, precum substantivul, adjectivul sau adverbul. În acest sens, *Gramatica Academiei* evidențiază: „Formele verbale nepersonale se caracterizează prin atragerea spre alte clase lexico-gramaticale (spre nume, adjectiv sau adverb), fără ca această conversiune să fie completă, ceea ce determină, ca particularitate specifică, natura intermediară a acestor forme (între verb și nume, între verb și adjectiv, între verb și adverb)” (GALR, I, p. 484).

Astfel, formele nepredicative trebuie considerate drept mărci ale noului statut funcțional al verbului. Acestea facilitează corespondența dintre cuvânt și propoziția subordonată pe care o înlocuiesc, contribuind la realizarea unei structuri sintactice mai concise și mai eficiente.

**Predicativizarea** reprezintă procesul prin care anumite părți de vorbire, având inițial un sens diferit de cel de „proprietate”, sunt utilizate cu funcție predicativă. Fenomenul respectiv implică transpoziția sintactică a acestor elemente, astfel încât să exprime caracteristici, stări, identități sau relații atribuite subiectului prin intermediul unui verb copulativ. Printre părțile de vorbire care pot ocupa poziția numelui predicativ se numără:

– substantivul: *Tabloul este o imitaţie. Punga e cel mai bun prieten. Masa e de brad. Câmpul e cu ochi şi pădurea e cu urechi.*

– adjectivul: *Adevărul e dureros. Apele line sunt adânci.*

– infinitivul (cu sau fără prepoziție): *A învăța înseamnă a fi liber. Scopul lor este de a menține pacea în lume*. *Visul lui este de a călători în jurul lumii.*

– supinul: *Silueta ei este de invidiat. Romanul este de citit. Lucrul ăsta este de mirat.*

– participiul: *Ioana a rămas nemăritată.*

– adverbul: *Așa i-a fost norocul. Oamenii buni sunt greu de găsit.*

Transpoziția prin predicativizare presupune adaptarea cuvântului la cerințele funcției sintactice de nume predicativ, definită prin trăsătura semantică de „proprietate" (GBLR, p. 477). Este important de subliniat însă că există diferențe semnificative între diversele părți de vorbire utilizate în această poziție. Din această perspectivă, se remarcă distincția dintre cuvintele cu funcție de identificare, precum substantivele, și cuvintele cu funcție descriptivă, de caracterizare, precum adjectivele, verbele sau adverbele.

De exemplu, utilizarea substantivului în poziție predicativă implică o interpretare nereferențială. Acesta nu face referire la un obiect concret, ci exprimă genul, specia sau categoria de obiecte, apropiindu-se astfel de un nume al calității. În enunțul *Ion este inginer.*, termenul *inginer* desemnează o caracteristică a subiectului, însemnând că Ion are calitatea de inginer. Prin urmare, predicativizarea poate fi discutată cu un grad mai mare sau mai mic de certitudine, în principal, în legătură cu utilizarea substantivelor în poziție predicativă.

În ce privește funcționarea cuvintelor cu sens descriptiv (adjectivul, formele nepredicative ale verbului, adverbul) în poziție predicativă, acest subiect rămâne deschis interpretărilor. Numeroși cercetători subliniază asemănările funcționale dintre adjective și verbe, ambele având un sens descriptiv și îndeplinind o funcție de caracterizare în comunicare (Minică 2019, p. 131). Prin urmare, este dificil de susținut că predicativizarea implică transformări semnificative în cazul adjectivelor.

Unii specialiști consideră utilizarea adjectivului ca nume predicativ un fenomen firesc, care nu necesită o transpoziție sintactică. De exemplu, Simon C. Dik afirmă că „există predicații adjectivale alături de cele verbale" (1997, p. 197), argumentând că, în anumite construcții, adjectivul poate îndeplini funcția de predicat independent de un verb auxiliar.

Totuși, există diferențe între utilizarea adjectivului ca atribut și ca nume predicativ. În funcție atributivă, adjectivul indică o însușire intrinsecă a obiectului. În schimb, în poziția de nume predicativ, acesta exprimă o proprietate atribuită subiectului printr-un act predicativ. Diferența fundamentală constă în faptul că, în poziție predicativă, adjectivul nu doar descrie o trăsătură, ci oferă o informație despre subiect. De asemenea, cele două funcții diferă prin raportarea la noțiunea

de timp: adjectivul atribut exprimă, de obicei, o trăsătură atemporală, în timp ce, ca nume predicativ, indică o stare calitativă situată temporal.

Aceeași logică se aplică și celorlalte părți de vorbire cu sens descriptiv, precum formele nepredicative ale verbului și adverbul. Datorită conținutului lor semantic, acestea sunt în mod natural adecvate pentru rolul de nume predicativ și, prin urmare, nu necesită modificări semnificative pentru a se adapta la funcția respectivă.

**Atributivizarea** reprezintă procesul prin care un cuvânt capătă funcția de atribut, chiar dacă, prin semantica sa, nu este prevăzut să îndeplinească rolul dat. Fenomenul poate fi observat în cazul unor părți de vorbire cu o semantică diferită de specificul acestei părți de propoziție. Prezentăm, în continuare, exemple care să ilustreze atributivizarea:

– substantivului: *Albina strânge nectarul florilor*. *Vinul bun înveseleşte inima omului*. *Lemnul de stejar e tare. Ne-am întors acasă pe un drum de ţară.*

– infinitivului, inclusiv a infinitivului lung: *Gândurile tale au puterea de a crea realitatea*. *Îmi plăcea ideea de a salva pe cineva*. *Nu are cale de întoarcere în Europa*.

– supinului: *apă de băut, vreme de cosit, lucrări de corectat, cal de furat, haine de căpătat, casă de vândut, o călătorie de neuitat.*

– adverbului: *ziua de ieri, viața de cândva, casa de acolo, omul de alături.*

Exemplele menționate ilustrează modul în care utilizarea unui cuvânt într-o funcție sintactică atipică generează o ambivalență caracteristică unităților lexicale definite prin sincretism categorial. În acest context, cuvintele îmbină simultan trăsături specifice adjectivului cu cele ale uneia dintre cele trei părți de vorbire principale: substantiv, verb sau adverb. Astfel, având ca termen regent un substantiv, aceste elemente dobândesc un statut adjectival. Conform observațiilor cercetătorilor, unitățile lexicale, utilizate în astfel de contexte, nu indică un obiect, o acțiune sau o circumstanță, ci exprimă, mai degrabă, o calitate sau o proprietate: *casa vecinului, casă de lemn, capacitatea de a înțelege, plăcerea de a învăța, apă de băut, vreme de cosit, om de departe, semn de sus* (Dragomirescu 2013, p. 158).

Funcționarea unor părți de vorbire, altele decât adjectivul, în poziția de atribut este, de obicei, marcată prin mijloace suplimentare. De exemplu, substantivele pot avea funcție atributivă atunci când apar la cazul genitiv sau în construcții prepoziționale (introduse prin *de* sau *din*), fiind adesea utilizate în formă nearticulată. În mod similar, formele verbale nepredicative și adverbele pot dobândi funcție atributivă atunci când sunt introduse prin prepoziții.

**Circumstanțializarea** reprezintă utilizarea unor cuvinte aparținând altor clase gramaticale decât adverbul în funcție circumstanțială. În cadrul acestui proces, un cuvânt poate dobândi, pe lângă trăsăturile părții de vorbire de origine, și caracteristici specifice adverbului. De exemplu, cuvântul *supărată* din enunțul *Plângea de supărată.* ilustrează acest fenomen. Din perspectiva statutului

categorial-semantic, *supărată* este un adjectiv, însă, din punct de vedere funcțional, se comportă asemănător unui adverb, fiind astfel considerat un adverb sintactic. Această utilizare într-o funcție sintactică nespecifică generează o ambivalență caracteristică unităților lexicale supuse sincretismului categorial. Se pot distinge următoarele tipuri de circumstanțializare:

– substantivul: *Băiatul s-a ascuns după uşă. În satul orbilor, chiorul porunceşte. Oala la foc şi iepurele în pădure. A plecat la cumpărături. Vorbea cu pasiune.*

– adjectivul: *De mic am încercat să urmez sfatul bunicii mele.*

– supinul: *După arat, urmează alte munci ale câmpului.*

După cum arată exemplele analizate mai sus, transpoziția funcțional-sintactică oferă o perspectivă complexă asupra utilizării cuvintelor cu funcții sintactice străine specificului lor categorial-semantic.

**Mijloacele folosite în transpoziție**. Un ultim aspect asupra căruia ne vom concentra în continuare este reprezentat de mijloacele prin care se realizează transpoziția, acestea fiind instrumentele care asigură concordanța între dimensiunea semantică și funcția sintactică a unui cuvânt. Fiecare funcție sintactică, definită prin trăsături funcțional-semantice specifice, se corelează cu anumite mărci gramaticale. În contextul dat, se remarcă diferențe semnificative între utilizarea cuvintelor cu funcții sintactice prototipice și a celor care îndeplinesc funcții secundare.

Pentru cuvintele utilizate în funcții sintactice primare există o corespondență naturală între sensul lor categorial și funcția sintactică îndeplinită. Această concordanță asigură evidențierea clară a rolului lor în enunț, fără a fi necesară introducerea unor elemente gramaticale suplimentare. Funcția sintactică primară rezultă direct din sensul categorial al cuvintelor, iar statutul lor funcțional este bine definit.

În schimb, când cuvintele sunt utilizate în funcții sintactice secundare, nespecifice, adică în situații de transpoziție, devine necesară utilizarea unor elemente gramaticale suplimentare, care marchează fie trecerea unui cuvânt de la o clasă gramaticală la alta, fie doar noul statut funcțional al acestuia, stabilind astfel o corespondență între statutul categorial și funcția sintactică îndeplinită. În acest context, J. Kuryłowicz subliniază că „orice utilizare într-o funcție sintactică, alta decât funcția primară, este o utilizare motivată și caracterizată din punct de vedere formal” (1973, p. 43).

În ce privește terminologia utilizată pentru desemnarea mijloacelor de realizare a transpoziției, observăm că în studiile de lingvistică apar termeni precum *translative*, *convertori* sau *traspozitori*, dintre care este preferat *translativ* (Tesnière 1959, p. 367).

În funcție de natura lor, translativele se clasifică în mijloace morfologice (desinențele, articolele și afixele derivative) și mijloace sintactice (prepozițiile,

verbele copulative și contextul diagnostic). Dintre acestea, contextul diagnostic, utilizat ca indicator al funcției sintactice a cuvântului, se remarcă prin caracterul său universal, asigurând identificarea funcțiilor sintactice atât în cazul celor primare, cât și în al celor secundare.

Translativele, de natură diferită, sunt specializate pentru un anumit tip de transpoziție. În funcție de rolul lor, se împart în două categorii principale: translativele care realizează transpoziția semantică și funcțional-semantică și translativele care asigură transpoziția funcțional-sintactică.

Translativele din prima subclasă sunt mărci utilizate în procesul transpoziției semantice și funcțional-semantice a cuvintelor, având un rol esențial în semnalarea trecerii acestora de la o clasă lexico-gramaticală la alta și indică schimbarea dimensiunii categoriale a cuvântului, marcând adaptarea acestuia la o nouă clasă gramaticală. Transpoziția semantică sau funcțional-semantică a unui cuvânt este realizată frecvent prin mijloace morfologice, al căror specific variază în funcție de clasa lexico-gramaticală de destinație. De exemplu, substantivizarea este marcată prin următoarele mijloace morfologice: selecția mărcilor flexionare proprii noii clase, cum ar fi atașarea flectivelor de număr și caz, asocierea articolului substantival, iar, în unele cazuri, atașarea afixelor derivative. Un rol important în realizarea acestui tip de transpoziție îi revine contextului specific, incluzând relația cu termenul regent și termenii subordonați (Gherasim 2010, p. 25).

Translativele din a doua subclasă sunt mărci utilizate în transpoziția funcțional-sintactică a cuvintelor. Spre deosebire de translativele implicate în transpoziția semantică și funcțional-semantică, acestea nu indică o modificare a sensului categorial al cuvântului, ci doar semnalează utilizarea lui într-o funcție sintactică diferită de cea originală.

Astfel, există diferențe semnificative în natura translativelor utilizate în acest context. Mijloacele de natură morfologică nu mai au rolul de a marca un transfer categorial complet. Cuvintele supuse acestui tip de transpoziție îndeplinesc o funcție sintactică diferită, dar își păstrează, din punct de vedere flexionar, caracteristicile clasei gramaticale de origine, fie integral, fie parțial. Spre deosebire de transpozițiile asociate transferului categorial, transpoziția funcțional-sintactică nu implică utilizarea mijloacelor morfologice care să indice un nou statut categorial.

Totuși, pentru realizarea unor funcții sintactice secundare, pot fi specializate anumite forme gramaticale ale cuvintelor, făcând parte din paradigma lor originală. De exemplu, forma cazului genitiv la substantive servește drept marcă a atributivizării, iar formele nepredicative ale verbului permit actanțializarea, dar și atributivizarea sau circumstanțializarea acestuia.

Alte exemple de translative includ prepozițiile și verbele copulative, care facilitează adaptarea funcțional-sintactică a cuvântului supus transpoziției. Este

important de subliniat că, în toate cazurile de transpoziție funcțional-sintactică, contextul sintactic joacă un rol esențial, determinând adaptarea funcțională a cuvântului.

**Concluzii**. Generalizând, putem afirma că fenomenul transpoziției, analizat în cadrul acestei cercetări, apare ca rezultat al interacțiunii dintre semantica și sintaxa cuvântului în procesul integrării lui în structura enunțului. Altfel spus, acest proces derivă din relația dintre specificul categorial-semantic al cuvântului ca reprezentant al unei clase lexico-gramaticale și comportamentul lui în calitate de element constitutiv al enunțului.

Părțile de vorbire cu autonomie semantică și sintactică reprezintă clase de cuvinte a căror semnificație este strâns legată de funcțiile sintactice pe care le îndeplinesc în contextul enunțului. Fenomenul interacțiunii dintre părțile de vorbire și părțile de propoziție este un proces complex, guvernat de principiul conform căruia relația dintre semantică și sintaxă este bidirecțională: semantica unui cuvânt determină modul în care acesta se comportă din punct de vedere sintactic, iar funcția sintactică poate, la rândul ei, să genereze schimbări în structura lui semantică.

Pe baza acestei interacțiuni, se delimitează două tipuri de funcții sintactice: primare (prototipice) și secundare (neprototipice), care se diferențiază prin raportul lor cu specificul categorial-semantic al cuvântului: funcțiile primare sunt în concordanță cu specificul categorial-semantic al cuvântului, în timp ce funcțiile secundare înregistrează devieri. Variațiile respective sunt posibile datorită flexibilității limbajului, care permite cuvintelor să îndeplinească roluri sintactice atipice.

Descrierea raportului dintre semantica și funcțiile sintactice ale elementelor supuse transpoziției poate fi rezumată astfel: utilizarea unui cuvânt într-o funcție sintactică diferită de specificul său categorial încalcă paralelismul dintre sensul categorial și funcția sintactică. Transpoziția este tocmai fenomenul care corectează această discrepanță, restabilind armonia dintre semantica unității lexicale și funcția ei sintactică.

Așadar, principalul motiv al transpoziției unui cuvânt este necesitatea adaptării acestuia la un nou context, generat de utilizarea lui într-o funcție sintactică diferită de specificul categorial-semantic inițial. Lucrarea de față examinează transpoziția din perspectiva schimbărilor funcționale și categorial-semantice ale unităților lexicale în cadrul structurii enunțului. Fiecare dintre cele trei tipuri principale de transpoziție este asociat cu modificări specifice, astfel: transpoziția semantică implică modificarea ambelor componente ale structurii semantice, respectiv sensul referențial și sensul categorial; transpoziția funcțional-semantică presupune schimbarea doar a sensului categorial; transpoziția funcțional-sintactică se caracterizează prin absența unor modificări semantice semnificative.

Este esențial de subliniat că modificările la nivelul funcției sintactice a cuvântului pot avea drept consecință fie trecerea acestuia într-o altă clasă lexico-gramaticală (în cazul primelor două tipuri de transpoziție), fie menținerea lui în cadrul aceleiași clase (în cazul celui de-al treilea tip de transpoziție).

În sfârșit, subliniem că transpoziția, ca fenomen lingvistic situat la confluența dintre semantică și sintaxă, se definește printr-un sistem de mărci morfosintactice (translative), menite să semnaleze noul statut funcțional al cuvântului.

## Referințe bibliografice:

AVRAM, Mioara. *Gramatica pentru toţi*. Bucureşti: Humanitas, 2001. ISBN 973-50-0167-5.

BALLY, Charles. *Linguistique générale et linguistique française* (2e éd.). Berne: A. Francke S.A., 1944.

BOȘTENARU, Elena. Contragerile gerunziale – între controversă și retorism. *Journal of Romanian Literary Studies*. Târgu-Mureș, 2018, nr. 15, pp. 608-617. ISSN 2248-3004.

BRĂGUȚĂ, Ecaterina. Conversiunea – procedeu de nominalizare a bazelor verbale în textul-acatist. Dificultăți de interpretare. *Studia Universitatis Moldaviae. Revista științifică a Universtității de Stat din Moldova*, 2023, nr. 10 (180). pp. 92-96. ISSN 1811-2668.

COȘERIU, Eugen. Principii de sintaxă funcțională. *Dacoromania*, serie nouă, I. Cluj-Napoca, 1994-1995, pp. 29-68. ISSN 1582-4438.

COTELNIC, Teodor. *Conversia unităţilor lexicale*. Chișinău: Ştiinţa, 1980.

CUREA, Anamaria. Les théories transpositionnelles dans la linguistique genevoise: Charles Bally, Albert Sechehaye et Henri Frei. *Linguas e Instrumentos Linguisticos.* 2014, n°34, pp. 9-40.

CUREA, Anamaria. Noţiunea de transpoziție în lingvistica școlii de la Geneva: Ch. Bally și A. Sechehaye. În: *Înspre şi dinspre Cluj. Contribuţii lingvistice. Omagiu profesorului G.G. Neamţu*. Cluj-Napoca: Editura Scriptor şi Editura Argonaut, 2015. pp. 204-214. ISBN 978-973-109-519-6.

DIK, Simon C. *Functional grammar*. Part 1: The Structure of the Clause. Second, revised edition. Berlin. New York: Mouton de Gruyter, 1997. ISBN 3-11-015404-8.

DRAGOMIRESCU, Adina. *Particularităţi sintactice ale limbii române în context romanic. Supinul*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013. ISBN 978-973-167-142-0.

DSL = BIDU-VRĂNCEANU, Angela; CĂLĂRAȘU, Cristina; IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana; MANCAȘ, Mihaela și PANĂ-DINDELEGAN, Gabriela. *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*. Bucureşti: Nemira, 2001. ISBN 973-569-460-3.

FEUILLARD, Colette. Dik et Martinet, deux approches du fonctionnalisme. *La linguistique*. 2012, n°2, (Vol. 4488), pp. 27-58. ISSN 0075-966X.

GALR, I = *Gramatica limbii române*. Vol. 1: *Cuvântul*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005. ISBN 973-27-1306-2.

GBLR = *Gramatica de bază a limbii române*. București: Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010. ISBN 978-606-8162-69-3.

GHERASIM, Alexandra. Valorizare estetică prin conversiune. *Limba română*. Chișinău, 2010, nr. 10, anul XV, pp. 25-30. ISSN 0235-9111.

KURYŁOWICZ, Jerzy. Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. Contribution à la théorie des parties du discours. In: Kuryłowicz, Jerzy. *Esquisses linguistiques.* München: Wilhelm Fink Verlag, 1973.

MINICĂ, Mircea. Câteva considerații despre funcția lingvistică a verbelor. *Dacoromania*. Serie nouă. 2019, nr. 24 (2), pp. 130-146. ISSN 1582-4438.

MOIRAND, Sophie. Le rôle anaphorique de la nominalisation dans la presse écrite. *Langue française*, 1975, n°28. Textes et discours non littéraires, pp. 60-78. ISSN 0023-8368.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela. Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului. În: *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*. Vol. II. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2003, pp. 207-223. SBN 973-575-825-3.

SECHEHAYE, Charles Albert. *Essai sur la structure logique de la phrase*. Paris: É. Champion, 1950. Disponibil: https://archive.org/details/essaisurlastruct0000sech/page/235/mode/1up [accesat 2024-12-20].

SPORIȘ, Valerica. Aspecte privind relaţia adjectivului cu substantivul, verbul și adverbul. *Studia Universitatis Petru Maior. Philologia*. 2010, nr. 9, pp. 139-145. ISSN 1582-9960.

TERȚEA (INDOLEAN), Andreea-Teodora. Tipologia convertorilor. *Journal of Humanistic and Social Studies. Linguistics, stylistics and translation studies*. Vol. 8. 2017, no 2 (16), pp. 83-93. ISSN 2067-6557.

TESNIÈRE, Lucien. *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck, 1959.

TODI, Aida. Consideraţii asupra conversiunii în limba română actuală. În: *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. II. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2003. Disponibil: https://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/33.pdf [accesat 2024-12-5].

**Notă:** Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

**Primit**: 20.01.2025
**Acceptat**: 30.04.2025